

Извештај о истраживању
Издање научне грађе

Срдит Марко језди низ Косово: Теренско истраживање о Марку Краљевићу на Косову и Метохији¹

Магда Миликић

У раду се анализирају резултати теренског истраживања о Марку Краљевићу из маја 2019. године на Косову и Метохији, у селима Придворица и Сочаница, у приградском насељу Брђани (општина Косовска Митровица) и у Косовској Митровици. Интервјуисано је 18 саговорника на основу оквирног упитника који је прилагођаван према ситуацији на терену.

Теренска грађа и резултати истраживања представљени су према уобичајеном редоследу тема у оквиру биографије јунака, од рођења до његове епске смрти. Представљени су мотиви, сижеи и фолклорни жанрови (епске песме, предања, причања, питалице) о Марку Краљевићу који и данас живе у памћењу Срба на Косову и Метохији. Усмена традиција о Марку Краљевићу добро је позната, нарочито епске песме и предања о местима. Саговорници су казивали о Шарцу, Јевросими, Марковим мегданима с Турцима и његовим фантастичним противницима Мусом Кесеџијом и Црним Арапином. Осврнули су се на Марков особен однос према турском цару, говорили о Марковом карактеру и нарави. Велики део традиционалног знања о Марку који је забележен на терену, посебно епске песме, примљен је читањем друге књиге *Српских народних пјесама* Вука Караџића и других збирки (школске лектире, антологија и сл.) које обухватају песме и предања о Марку са много ширег српског и каткад јужнословенског подручја. Ужи опсег има традиционално знање понето из локалне средине, а то су пре свега месна предања која се доводе у везу с Краљевићем Марком на подручју Косова и Метохије.

Кључне речи: Марко Краљевић, теренско истраживање фолклора, народна књижевност, Косово и Метохија, српске епске народне песме, предања, причања

¹ Овај рад представља скраћен текст мастер рада „*Срдин Марко језди низ Косово: Теренско истраживање о Марку Краљевићу на Косову*“, одбрањеног 26. 9. 2019. на Филолошком факултету Универзитета у Београду, под менторством проф. др Соње Петровић.

1. Уводне напомене о теренском истраживању

Полазећи од идеје да се испита сећање на традиционалну епску биографију Марка Краљевића код Срба на Косову и Метохији, разговарали смо с појединим житељима села Придворица и Сочаница у општини Лепосавић (2. 5. 2019) и приградског насеља Брђани у општини Косовска Митровица, као и у самој Косовској Митровици (4. 5. 2019). Резултати испитивања у сеоској и градској средини на одабраном узорку не потврђују, међутим, да је степен познавања народне традиције о Марку Краљевићу битно одређен типом средине у којој саговорници бораве. Интервјуисали смо осамнаест саговорника, међу којима преовлађују средовечни (од 47 година и више) и старији (до 75 година). Скупину млађих репрезентују два тринаестогодишњака, док са саговорницима на прагу средњег животног доба нисмо успели да успоставимо контакт (неки су тврдили да „не знају ништа нарочито о Марку Краљевићу“). Оквирни упитник прилагодили смо конкретној ситуацији и знању саговорника, а они су одговарали спонтано, без претходне припреме.

Општи утисак из теренских разговора јесте да су саговорници показивали углавном солидно познавање легенде и историјских чињеница, на моменте импресивно. Најчешће су говорили о Шарцу (16 саговорника), о Марку као браниоцу српских земаља и борцу против Турака (14), о Марковим родитељима (13), о мегдану с Мусом Кесеџијом (10), о Марку као закаснелом јунаку („касно Марко на Косово стиже“) (9) и турском вазалу (8), о двобоју са Црним Арапином (8), о орању (7), о Марку као заштитнику легитимитета Немањића (7).

Теренску грађу и резултате истраживања представимо према уобичајеном редоследу тема у оквиру биографије јунака, од рођења до његове епске смрти. На тај начин ће се лакше уочити мотиви, сижеи и жанрови о Марку Краљевићу који и данас живе у памћењу Срба на Косову и Метохији.

2. Епска биографија Марка Краљевића у теренским казивањима

2.1. Порекло и рођење јунака

У вези с Марковим пореклом и рођењем саговорници говоре у епским и историјским оквирима. Сачувана су сећања на његову везу с ујаком Момчилом, јунаком чудесне снаге коју је и наследио: „Ујак му је био Момчило. Коња Јабучила је имао. Крилат је био. Ту [у Вуковој

другој књизи *Српских народних пјесама*, на коју се саговорница Дуња позива] има и та песма.“

С друге стране, саговорник Љубинко се присећа да је војвода Момчило историјска личност (в. Прилог 12.5). Момчило је упамћен као бунтован, пркосан, авантуристичког духа, али и разбојник, што одговара историјским чињеницама (в. Љубинковић 2010; Делић 2006).

Саговорник Василије Јевтић казује да се Марко родио у Црној Гори, чиме преноси старији ток традиције о њему, забележен у Троношком родослову, где се Мрњавчевићи везују за Зету (в.: Стојковић 1922: 25).

2.2. Марково детињство

О Марковом детињству саговорници не износе велики број појединости. Василије Јевтић то објашњава оскудним песничким изворима: „У песмама се не описује Марково детињство, само се помиње кад је одрасто и кад је постао јунак. Где му се то јунаштво најпре показало, не знам.“

Фрагменти предања о овој теми познати су Миломиру, Дуњином супругу, који се укључио у разговор напоменом да „Марко овце чува“. Може се претпоставити да је реч о алузији на познате варијанте предања о Марку као нејаком чобанчету коме су снагу подариле виле или Свети Ђорђе, или га је мајка дуго дојила, или је ојачао пијући сурутку и млеко (в. нпр.: Стојковић 1922: 29; СМР: 45).

2.3. Маркова обележја

2.3.1. Снага

Натприродна физичка снага је опште својство епских хероја у интернационалним оквирима (Златковић 2011: 19), па тако и Марка. Андрија Ђоковић указује на сликовите описе Маркове снаге из народне поезије: „Говори се у народним песмама да је он израз части, да је био толико снажан да кад удари Турчина, да се Турчин преврће осам или десет минута или осам или десет пута. Или да је избио зубе Турцима.“ Ова честа формула карактеристична је за Марка у описима сукоба с различитим противницима и женама, нпр. у песмама *Сестра Леке капетана* (Вук II, 40) и *Марко Краљевић и Филип Маџарин* (Вук II, 59). Саговорник добро уочава да се Маркова снага хиперболише. Вид преувеличавања у епским песмама који је у служби приказивања „на-

шег“ јунака као супериорног у борби с противником Максимилијан Браун назива „идеолошким хиперболисањем“ (Браун 1982: 394). Песничку машту у овој врсти описа запажа и Василије Јевтић: „Има ту доста измишљених ствари, рецимо, као Марко стеже дренавину од девет година и вода излази. То је стварно немогуће (смех) [...] Неке ствари су преувеличане.“

2.3.2. Оружје

Живот и углед јунака најдиректније су повезани с његовим оружјем (Самарџија 2008: 42). На основу епских песама које су им познате, саговорници напомињу да се Марко бори сабљом и буздованом:

Василије Јевтић: Имао је топуз. Топуз је код њега било најјаче оружје.

Драгиша: Марко има топуз, топузину.

Дуња: Топуз је имао, и штит, и сабљу. Сабља му се звала димискија.

Љубинка Марковић: Мислим да је Марко имао мач и топуз.

Светлана: Он учествује у разним биткама, у којим користи буздован.

2.3.3. Коњ и соко

Поред буздована, Шарац је најпознатији Марков атрибут. Саговорници истичу да је Марко био „доста везан“ за Шарца (Андрија Ђоковић), „Шарина“ (Василије), и да је коњ „туфне неке имао“ (Дуња). Драгиша Ђоковић описује Шарца као „никакво кљусе, али га је Марко Краљевић после узео, подиго“, указујући на предање које је Вук Караџић објавио у *Пјеснарици*, у напомени уз песму *Лов Марков с Турцима* (Караџић 1965: 106).

Драгиша Ђоковић говори о Шарцу као о статусном симболу епског јунака али и о практичним разлозима важности коња (в. Прилог 5.9), и упоређује то с потребама савременог човека. Шарац је у песмама, запажа Драгиша, Марков сапутник и сапатник, помаже му у невољи и спасава живот. Њихова веза је присна толико да Марко „не би постојао“ без Шарца.

Андрија Ђоковић указује на то да је Шарац „у доста прилика имао неке надљудске моћи“, тј. „као митска бића, може да лети“.

Више саговорника истиче да Марко братски дели вино са својим коњем: „пола пије, пола Шарцу даје“. О популарности овог стиха² сведочи чињеница да је ушао у говорни језик и осамосталио се као живописна илустрација нераздвојности јунака и коња. С тим у вези занимљиво је запажање Емила Штајгера да је самосталност епских хексаметара „могућа и смислена само ако су и делови приказаног живота самостални“ (Štajger 1978: 125). Поменути стих функционише као независан означитељ зато што је у њему, као и у формулама сличне врсте, кондензован развијенији садржај. Он указује на особену узајамну везу и изузетност Марка и Шарца, а дводелна форма, појачана парегменоном, упућује на „заокружену сликовитост“ о којој говори Штајгер.

Марковог сокола сетио се Василије Јевтић, вероватно према одговарајућим песмама из Вукове збирке (Вук II, 54, 55), и напоменуо да је Марко „био добар према животињама“. Краљевићев однос према животињама тумачи и Светлана на основу мотива из песме о Марку и орлу (Вук II, 55)³ (в. Прилог 17.8).

2.3.4. Вино

Саговорници помињу вино не само као Марков атрибут, него и као део његове епске слике горостаса – он испија тулумину (мешину) вина. У интерпретацији казивача Марко пије вино из ћупа, лавора, боце, чаше. Василије Јевтић прецизира да је реч о „руменици вину“, а Драгиша Ђоковић објашњава како ракије „у оно време“ код нас није било (о томе в. и: Костић 1937: 28) (в. Прилог 5.8). У народним песмама, међутим, вино и ракија могу да иду заједно (нпр. у песми *Марко Краљевић и Муса Кесеџија* Тешана Подруговића, Вук II, 67; в. и: Ястребов 1886: 77). Према аналогiji с испијањем вина, испијање ракије је такође формула и представља део епске карактеризације. Вероватно да је постала део традиционалног фонда у време када се ово пиће, после турских освајања, већ одомаћило у балканским земљама и кад је добило одређени друштвени статус.

У познатој песми *Марко пије уз Рамазан вино* (Вук II, 71), цар Сулејман забранио је да се на празник пије алкохол, да се носе зелена

² Ову формулу срећемо у песмама: *Марко Краљевић и Вуча Џенерал* (Вук II, 42), *Марко Краљевић и Арапин* (Вук II, 66), *Женидба Бановић-Секула* (Вук VII, 15).

³ О тумачењима овог сјжеа в.: Иванова 1997; Кољевић 1974; Павловић 1993. У песми с Косова и Метохије *Марко Краљевић и Свети Стефан*, варијанти о болесном јунаку коме орао чини хлад, запажа се хришћанска симболика орла (Ševalije, Gerbran 2013: 644), тј. орао се јавља у лику Светог Стефана (Бован 2001: 10).

долама и оружје и да се игра у колу. Пркосни јунак свесно крши забрану због чега га одводе цару, а застрашени цар га дарује дукатима. Саговорницима је познат овај сиже, али не и велики број појединости. Василије Јевтић упућује на конкретне стихове: „Каже: Не може ми образ поднијети ја да пијем, а они да гледају, а Турци да гледају. Па је терао и Турке да пију са њим уз Рамазан.“ Маркове речи из Вукове варијанте које су еквивалент исказу саговорника су: „Не може ми та образ поднијети, / Да ја пијем, они да гледају.“ Чини се да народни певач, а на његовом трагу и Василије Јевтић, подразумева галантност Марка Краљевића, па чињеницу да је противно обичају гостопримства не понудити присутне пићем користи као духовиту доскочицу и својеврсно оправдање Марковог пркоса и изазивачког понашања.

2.4. Марков физички изглед

Саговорници описују Маркову грађу, бркове и одећу коју носи:

Василије Јевтић: Марко није био крупан, велики човек. Он је само имао велике бркове. Није био неки горостас, само што је био јак јунак, срце је имао велико. Носио зелену доламу.

Дуња: Марко је био крупан човек, црномањаст.

Љубинка Марковић: Имао је страшне бркове. Крупан човек је био.

Рајко: Марко је помали црн човек био.

Светлана: Кад он себе припрема за бој, шта све ставља, кићанку на главу, златну, што говори и да је био имовинског стања доброг. А изглед већ, појам, врх.

Опис физичког изгледа епског јунака је у служби његове карактеризације (Самарџија 2008: 78). Приказивање епских ликова увек почива на типским цртама, у којима се сабирају различити елементи митологије, религије, етике, историје и поезије (Самарџија 2008: 23). Према речима Дуње и Љубинке, Марко је био „крупан човек“, што је, свакако, типска особина епских јунака. Василије и Рајко пак истичу да није био горостас, али наглашавају његово јунаштво.

Препознатљив део Марковог портрета су његови велики, „страшни“ бркови, које најсугестивније описује Велимировица у песми *Марко Краљевић и Вуча Ценерал* Тешана Подруговића: „Нешто црно држи у зубима / Колик' јагње од пола године“ (Вук II, 42). Бркови су израз темперамента, мужевности и зрелости, и дају посебну упечатљивост на лицу јунака.

Јуначко одело је такође вид индивидуализовања епског лика, оно је „спољни облик духовне делатности, видљив облик унутрашњег човека“ (Ševalije, Gerbran 2013: 620). Описи одеће говоре, поред осталог, и о спремности јунака за бој, његовој срчаности и исправности. Василије Јевтић помиње да је Марко носио зелену доламу, а Светлана спомиње златну кићанку, можда мислећи на калпак.

2.5. Маркове карактерне особине

Марко је „најсложенија и најпротивуречнија личност читаве наше народне поезије“ (Деретић 1995: 131). Према запажању Владана Недића, у старијем слоју песама о Марку су „одвише биле истакнуте тамне црте: суровост и убојништво. Тек су певачи Вуковог времена лику Марка Краљевића дали рељеф и велику привлачност. У првом реду, Тешан Подруговић“ (Недић 1981: 15–16). Наши саговорници истичу најчешће Маркове моралне особине:

Андрија Ђоковић: Говори се у народним песмама да је он из раз части.

Василије Јевтић: Штитио је Србе, борио се против неправде. Правда и слобода су му били симболи.

Дуња: Правичан је. Мајка му је говорила и ако се са Турцима бије, да буде увек прав.

Одавно је запажено да су у лик Марка Краљевића пројектоване „типичне мане виолентног динарца“ (Лома 2002: 106). С тим је у складу опажање Љубинка Јевтића: „Није био покоран, где, бре, Србин покоран! И Његош је после реко: Црногорци не љубе ланце. То је, отприлике, иста генетика, иста лоза, исто све. То би требало и нама да буде водиља сад.“ Видимо да саговорник издваја слободољубље динарског човека и истиче да Марка красе инат и пркос, који су у контексту непокорности освајачу хваљена особина.

Поред наведених особина, динарски човек држи до „питања чисти или идеала правде или слободе“ (Цвијић 2012: 364), што је, према Цвијићу, једна од репрезентативних одлика Јужних Словена уопште. И у овом погледу је Марко приказан као типичан динарац. Љубинко Јевтић ту особину препознаје код Марка:

Нигде не пише да је украо овцу, петла. И тад у том тренутку, кад он каже: „Чобанче“, он не каже „Мустафа чобанче“, него је чобан. Чобанче је чобанче, исто као и данас. Дете је дете. Дете нема нацију. Значи, никад то није радио. А увек у сваком тренутку је на страни српства, кад загусти. Немамо таквог данас, греота.

2.6. Крвни сродници

2.6.1. Мајка

Наше истраживање је показало да је Мајка Јевросима једна од најпознатијих одредница које се везују за Марка Краљевића. Маркове ритерске особине испољавају се у великој мери посредством многих начела, норми, искуства и мудрости које народни певачи приписују Јевросими. Марко поштује мајку и прихвата њене савете, чиме преузима узвишене етичке принципе и врлине. У српској народној поезији Јевросима је Маркова савест, његов рацио, свет менталног и емотивног стања (Златковић 2011: 43–44). Ова димензија потврђује се и у исказима наших саговорника:

Божо Богуновић: Са мајком мислим да је живео лепо, да је слушао мајку.

Василије Јевтић: Имао је наводно добре односе са родитељима.

Драгиша Ђоковић: То су познате народне песме, као што су *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*, *Орање Марка Краљевића*, кад га мајка саветује и тако даље. У песми *Урош и Мрњавчевићи* мајка саветује Марка: „Ни по бабу, ни по стричевима, / већ по правди Бога истинога.“

Дуња: Мајка му је говорила и ако се са Турцима бије, да буде увек прав.

Љубинка: Марко је пркосан према мајци. Како му је оно рекла: „Море, Марко, не ори друмове, / Море, Турци, не газ’те орање.“

Љубинка Марковић: Он је увек био према мајци добар, сем кад нешто не иде, каже: Идем кући да видим моју милу мајку Јевросиму. То нам је отац причао.

Светлана: Он је веома хумана личност. У његовом односу према мајци Јевросими има много што и ми данас од њега учимо.

Саговорници готово доследно истичу како је Марко био послушан према мајци, премда има и песама у којима није нарочито благонаклон према њој. Нпр. у једној песми с Косова и Метохије Марко намерава да прода мајку како би платио дугове (Јastreбов 1886: 255), што је иначе познат интернационални мотив. У нашем корпусу Јевросима је представљена позитивно и оличава узорни модел понашања, чиме се продубљује морална страна Марковог лика. Складан однос између мајке и сина упамћен је као константа, а томе је свакако допринео околност да су управо песме у којима је овакав однос приказан заступљене у школским програмима, лектири и антологијама.

2.6.2. Отац

Краља Вукашина помињу Андрија Ђоковић, Љубинка Марковић и Божо Богуновић, али без икаквих детаља. Јунаков сукоб са оцем тематизује се у песмама у којима је Марко заштитник легитимитета Немањића. Василије Јевтић описује ситуацију из песме *Урош и Мрњавчевићи* (Вук II, 34): „У Богородице Љевишке, тамо у Призрену, кад је била деоба Мрњавчевића, Марко је упао са коњем у Богородицу Љевишку и тамо рекао: Што се о туђе отимате царство?“. Може се претпоставити да Василије именује цркву Богородице Љевишке због духовног зрачења Призрена као Душанове престонице, мада се у варијанти Старца Рашка спомиње да су се четири табора састала „на убаву на пољу Косову / код бијеле Самодреже цркве“, а Вук Караџић напомиње да „једни пјевају код *Грачанице*“.

Драгиша Ђоковић истиче да у истој песми „мајка саветује Марка: Ни по бабу, ни по стричевима, / већ по правди Бога истинога. Марко је требао да буде арбитар, да пресуђује коме шта припада. Он је реко: Књиге кажу на Уроша царство, иако је Урош био нејаки. Има та пословица: Књиге кажу на Уроша царство.“

Примећујемо да наши саговорници не помињу Марков сукоб са оцем из ове песме. Краљ Вукашин се имплицира у речи „бабо“ у познатом Јевросимином закљичању, при чему се стих: „Ни по бабу, ни по стричевима“ осамосталио и добио пословички карактер. Ипак, саговорници акцентују Маркову правичност коју подстиче Мајка Јевросима, док је у њиховом сећању антагонизам између оца и сина потиснут.

Андрија Ђоковић објашњава да је „Краљевић Марко добио име Краљевић зато што је био син краља Вукашина. Његов отац је имао титулу краља, зато се он звао Краљевић“. Исто објашњење добили смо и од Светлане. Настанак и порекло овог епског презимена и даље је предмет научне расправе. Схватање Андрије Ђоковића о Марковом презимену блиско је мишљењу историчара Радета Михаљчића – да „краљевић“ није могло доћи из народног предања јер су тако названа и друга два Вукашинова сина (Михаљчић 1997: 31).

2.6.3. Брат

Сижеи о Марковом брату углавном нису познати нашим саговорницима. Светлана истиче да је Марко „тражио свог брата Андријаша“. Варијанте о Марковој потрази за братом и освећивању његове смрти (Вук VI, 16, 17) могле су бити познате Светлани, али како она детаљније говори о песми *Марко Краљевић и бег Костадин* (Вук II, 60), где се овај

мотив среће редуковано, на нивоу алузије, можемо претпоставити да је њој управо на основу те песме он и познат.

2.7. Духовни сродници

2.7.1. Побратими

Саговорници говоре о Рељи Крилатици и Бегу Костадину као Марковим побратимима са више или мање појединости (в. Прилог 3.8; 17.10). Василије Јевтић и Светлана осврћу се на Маркову улогу заштитника сиротиње у песми *Марко Краљевић и бег Костадин* (Вук II, 60). Потврђује се већ поменуто запажање да саговорници радије истичу Маркове позитивне улоге.

Саговорницима је познато и Марково побратимство с Милошем Обилићем. Мирољуб Станковић их издваја као „највеће две легенде у српском народу“, а слично казује Андрија Ђоковић: Марко је „један од најзапаженијих, највећих јунака у народним епским песама, заједно са Милошем Обилићем“.

2.7.1.1. Марко Краљевић и Косовски бој

У усменој традицији постоје разне песме и причања о Марковом учешћу односно неучешћу у Косовском боју (в.: Стојковић 1922: 439–445; Петровић 2019: 258–260). Историчар Раде Михаљчић указао је да Марко Краљевић у Косовском боју „вероватно није учествовао, али је турска војска морала прећи и преко његове области на путу према Косову“ (Михаљчић 1989: 249).

Више саговорника, позивајући се на изреку „Касно Марко на Косово стиже“, сматра да овај јунак није учествовао у одсудној бици. Љубинка Марковић пак казује: „Сећам се и Косовке Девојке, кад је ишла на Косово и тражила свог вереника. И ту је нашла Краљевића Марка и појила га вином и лечила му ране.“ Може се претпоставити да је реч о спајању мотива из песама *Косовка дјевојка* (Вук II, 51) и *Марко Краљевић укида свадбарину* (Вук II, 69), при чему Марко замењује Павла Орловића.

2.7.2. Посестрима

Покоји наш саговорник говори и о Марковим посестримама. Андрија Ђоковић објашњава: „Његова посестрима је једна вила. Обич-

но су у епским песмама његове посестрима виле и та нека митска бића. И као да му је та посестрима вила помагала доста пута.“ Драгиша Ђоковић упућује на конкретну песму: „Има песма *Марко Краљевић и вила Равијојла*. То му је била посестрима.“ Реч је о песми *Марко Краљевић и вила* (Вук II, 38). О вили посестрими говори и Василије Јевтић позивајући се на песму *Марко Краљевић и Муса Кесеџија* (Вук II, 67): „Вила Равијојла, његова посестрима, која с неба слети и спасава га у борби са Мусом Кесеџијом, у Качанику. Качаник је овамо према Скопљу од Урошевца. Можда је нека женска преувеличана у вилу.“ Док Андрија Ђоковић и Драгиша Ђоковић говоре о вилама као митским бићима, Василије Јевтић покушава да рационализује јунакову везу са њима.

2.7.3. Цар

Саговорници не говоре о цару Урошу као Марковом куму, односно о турском султану као о његовом поочиму, премда обе фигуре постоје у њиховом сећању. О Урошу казују посредно, алудирајући на одређена места из песме *Урош и Мрњавчевићи*, а о турском цару говоре много чешће.

Андрија Ђоковић објашњава: „После смрти Угљеше Мрњавчевића 1371. на Марици, он је постао у стварности вазал Турцима.“ Драгиша Ђоковић каже да „у народним песмама, што би се рекло, Марко не брине ни од цара ни од ћесара. Тако је то било. Да је он јачи и од цара.“ Слично говори и Василије Јевтић: „У песмама нема детаља о односу између Марка и турског цара, али изгледа ми да је био благонаклон према Марку. Мало се и плашио Марка. Ипак је он у Марку видео неку правду.“ Саговорници упућују на варијанте у којима Марко „дотера цара до дувара“, односно на оне Маркове авантуре у којима он пркоси Турцима, нпр. *Марко Краљевић познаје очину сабљу* (Вук II, 57), *Марко пије уз рамазан вино* (Вук II, 71), *Лов Марков с Турцима* (Вук II, 70) и др.

2.8. Маркова женидба

Занимљиво је и индикативно што наши саговорници не познају женидбени сегмент јунакове биографије. Драгиша Ђоковић казује: „Мислим да се Марко није женио. Нигде се у песмама не помињу жена и деца.“ Слично и Дуња: „Мислим да се Марко није женио. Нисам то нигде прочитала.“ У најпознатијим песмама о овом јунаку и у онима које су заступљене у школским програмима преовлађују теме епске

борбе и Маркове позитивне улоге и особине, које су потиснуле сећање на Маркову женидбу и односе према женама.

2.9. Мегдани и друге врсте обрачуна

На нивоу Маркове епске биографије у јужнословенском контексту, најчешћи су Маркови мегдани с Турцима, затим с Арапима, Мађарима, Чивутима (Златковић 2011: 88–9). Саговорници с правом истичу како се Марко борио најчешће против Турака, и његова борба се поима као национална. На то указује исказ Рајка: „И тако, борио се против Турака, бранећи, нормално, свој народ.“

У записима епских песама о Марку с Косова и Метохије тема мегдана је широко заступљена. Маркови противници су разноврсни: Мина од Костура (Бован 1980: 21), Муса Кесеџија (Бован 1980: 22), Џемо Брђанин (Бован 1980: 23), Филип Маџарин (Јстребов 1886: 50), Арапи (Бован 1980: 27 и 29), Мијат харамбаша (Бован 1980: 18), Алија Ђерзелез (Бован 1980: 28), Корун разбојник (Јстребов 1886: 58), вила (Бован 1980: 12), Будимка девојка (Бован 1980: 19).

Да је најпознатији Марков мегдан онај са Мусом Кесеџијом потврђују и резултати нашег истраживања.

Божо Богуновић: Имао је мегдан са Мусом Кесеџијом, по књигама – по песама, он је победио.

Василије Јевтић: Борио се са Мусом Кесеџијом [...]. И вила Равијојла, његова посестрима, која с неба слети и спасава га у борби са Мусом Кесеџијом, у Качанику. Качаник је овамо према Скопљу од Урошевца.

Гордана: Борио се са Мусом Кесеџијом; та борба је опевана у песми.

Драгиша Ђоковић: То су познате народне песме, као што су *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*.

Дуња: Вино пију Марко Краљевићу и Муса Кесеџија. На двобој изашли. Били се три дана. До подне Марку Краљевићу излазиле беле пене, а по подне беле и кржаве. И на крају је победио Мусу Кесеџију.

Љубинка Марковић: Борио се са Мусом Кесеџијом [...]. Не знам како је умро Марко. Да га није убио Муса Кесеџија?

Један од узрока популарности овог мегдана крије се у томе што је реч о развијеној борби у више етапа с надмоћнијим, натприродним противником, на шта саговорници и указују.

Марко се сукобљава са Турцима и приликом орања. То је још једна тема (Вук II, 73) коју наши саговорници често помињу и у чије су појединости упућени.

Драгиша: То су познате народне песме, као што су [...] *Орање Марка Краљевића*, кад га мајка саветује и тако даље... „Море, Марко, не ори друмове, / Море, Турци, не газ’те орање.“ Кад Марку то додијало и тако даље.

Катарина: Не знам да л’ могу да погодим сад ону кад је ишо да оре друмове. Каже: „Море, Марко, не ори друмове, / Море, Турци, не газ’те орање“. Узе Марко рало и волове, па поби Турке. Узео три товара блага. То из сећања ја.

Светлана: Знам за орање Марка Краљевића... „Турци, не газ’те орања, / Море Марко, не ори друмова.“

Светомир: „Море, Марко, не ори друмове, / Море, Турци, не газ’те орање.“ Марко је подигао и волове и рало – шта је тад било – бацио на њих, и потукао их и тако да то је нека прича која је врх.

Гордана: Звали су га и као хајдук, пошто је пресретао Турке на друмовима, где су Турци пролазили, отимао им благо.

Готово сви саговорници наводе десетерце: „Море, Марко, не ори друмове!“ и „Море, Турци, не газ’те орање“⁴, који се памте због њихове експресивности и изражајности, будући да сведоче о Марковом пркосном карактеру.

Наши саговорници помињу и песму *Марко Краљевић укида свадбарину* (Вук II, 69):

Василије Јевтић: Читао сам како Марко укида свадбарину, али не знам детаље.

Дуња: Како Марко укида свадбарину сам читала сто пута, али не бих знала. Ту наишли сватови, па их срели Турци. То се све римује. Све се у песмама о Марку римује. Турци су хтели да им узну новац, онда Марко, не знам са каквим оружјем, те Турке поубијао и ослободио те сватове и тај новац.

Примећујемо да Дуња овај сиже не повезује са Марковим сукобљавањем с Арапима већ с Турцима, јер су јој ближи као тип противника. Напомена о „римовању“ упућује на субјективно осећање стиха и сведочи о експресивној и естетској улози музичке компоненте песме.

Мотив Маркове борбе против Арапа среће се и у епским песмама са Косова и Метохије (Бован 1980: 27, 29, 30). О томе саговорници говоре следеће:

⁴ У варијанти из збирке Вука Караџића стоји „Море, Турци, не газ’те орања“ (Вук II, 73), а не „орање“.

Драгиша Ђоковић: Борио се и против Црног Арапина. Кад сам био млад, у Звечану је био неки локални шаљивџија, да не кажем пијаница, боем. Дошли да студирају црнци – некад је то било у Митровици, па и по Звечану – тек он [гласом подражава]: Где си, Марко Краљевићу? Црни Арапин ти се шета по Звечану. Помињу се неки Црни Арапини. Вероватно је у турској војсци било и таквих плаћеника и онда је песник осетио потребу да и то опише, да то стави у уста и дело Марку Краљевићу, ту борбу.

Љубинка Марковић: Борио се са Мусом Кесеџијом, са црним Арапином. Ја сам то читала у историјама кад сам била ученица.

Дуња: Борио се са много Турака. Био се и са троглавим Арапином. Из једних уста му жива ватра сипа, из других ветар, виор дува, а из трећих, не знам, бљује нешто из трећих.

У анегдоти Драгише Ђоковића потврђује се да наш народ све припаднике арапских народа, као и црнце, зове Црни Арапи (СМР: 23). Уз то, примећујемо да саговорник на функционалан начин укључује анегдоту као вид нове форме која оживљава традицију: примећује старе моделе у новим ситуацијама, што представља вид фолклорног стварања.

2.10. Тамница

Један од сегмената Маркове епске биографије чини и боравак у тамници. Драгиша Ђоковић то повезује с културноисторијским контекстом времена историјског Марка Мрњавчевића и каснијег османског доба:

У та доба људи су многи допадали у тамнице, онда је то преликано на лик Краљевића Марка. То је сигурно основ. Ја се не сећам песме о тамновању Краљевића Марка, али има пуно основа. Сви који су били под турском влашћу били су раја. И кад би год неко засметао или нешто направио против Турака, он би допадао у тамнице и у тешке муке, и у тешке муке. Онда је народни песник осећао потребу да то опева, макар кроз лик Краљевића Марка. Није могао да опише тамо неки безначајни лик, да каже да је неки Ивановић Милан допао затвора.

Саговорници истичу да су Марка Турци заробљавали и држали у тамници. У том погледу вероватно најзапаженије јунаково тамновање јесте оно из песме *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*, које уједно илуструје Маркову улогу заштитника.

2.11. Смрт

Наши саговорници говоре о Марковој митској и историјској смрти, при чему се мешају историјски подаци и фолклорна грађа, мада поједини саговорници наглашавају разлику.

Андрија: Све док није погинуо у бици на Ровинама 1402, тако нешто, почетком 15. века. Значи, у бици на Ровинама између Угарске и Турске. Говори се да, да оправдају, Марко Краљевић је као реко да он буде једини тај који ће да погине, али да хришћанска страна победи. Тако да, он је мислио да погине, иако је он био на турској страни, да противници, хришћани, победе Турке. Као, он је морао да буде у вазалним односима са Турском, односно Османским царством, и он је морао да се бори на њиховој страни. [...] Међутим, данас се њему не зна гроб, али верује се да постоји нека пећина, сад тачно не знам, где, да је он ту тамо умро.

Василије Јевтић: Он је погинуо у бици на Ровинама, то је записано. Легенде су легенде, а ово је записано. Наводно устрелио га неки Румун Мирчета војвода са златном стрелом. Живео је негде око осамдесет и неку годину. Једна песма каже да је он погинуо на Марици, а друга песма каже да је он стигао и на Косово 1389. Ал' то су песме, то нису тачни подаци историјски.

Драгиша: Страдао је у бици на Ровинама.

Љубинко: Има доста верзија о смрти Марка Краљевића. По једној је погинуо у бици на Ровинама, као турски вазал. Кад свака џукела може највећег јунака да убије, ушо човек у пећину, бацно мало сена пред Шарца. Доћи ће кад опет буде дошло јуначко време. Дај Боже. Чекамо га. По једној верзији га је убио војвода Мирчета.

Светлана: Сама смрт Маркова је остала непознаница. И ту су легенде настајале, не зна се. Он је прелазио преко Радан планине, пошавши на Косово. Ту је стао да се одмори. Ту причају да је његов коњ појео траву неку од које се успавао. Зове се чемер трава. Марко Краљевић није могао да верује да је толико непослушан Шарац. Међутим, пошто је видео да он држи део те траве, онда је узео да види шта је то појео Шарац, због чега тако непомично спава. Тако је и сам Марко заспао. То је прича коју сам чула у Пролом Бањи, на Радан планини. Баш се зове тај део ту Марков камен, ту где је Марко одспавао и преспавао битку на Косову. А пошао је онде где је Лазарева војска. Код мале црквице Лазарице су шљиве старе, које су све једна око друге увијене. Како се војска ту окретала и вршила причешће и сад воћњак до тог воћњака околото мале црквице, која је брвнара, расту шљиве младе које су, и та једна стара, онако све као увијене, ро-

тиране, две шљиве, и онда су као да их је неко упредао, као да су запредене. Воћњак до тог, скроз исти шљивак, обичне шљиве расту. Ове појединачно, свака, иако је сама, нема пар, расте у том истом. И дан-данас та енергија од толике војске.

Андрија Ђоковић говори најпре о Марковој историјској смрти и евоцира речи Константина Филозофа о Марковој жељи да хришћани победе. Он подсећа на мотив из Вишњићеве *Смрти Марка Краљевића* о скривању обележја на месту Марковог гроба, „да се њему душмани не свете“ (Вук II, 74). Код овог саговорника, као и код других, помен пећине у коју је Марко пренет одјек је предања које је објавио Вук Караџић, први пут у *Пјеснарици* 1814, потом у *Српском рјечнику* и *Животу и обичајима народа српскога*. Из истог извора потиче и мотив да је Марка усмртио војвода Мирчета златном стрелом.

Љубинко допуњава мотив месијанског јунака повезујући ово предање с другим причањима о Марку (нпр. о његовој реакцији на пушку): Марко ће се вратити тек ако се васпостави јуначко време.

Светлана преноси причање о Марковој смрти које је чула у Пролом Бањи, што показује не само њену заинтересованост традиционалне фолклорне теме, него и то да су предања о Марку жива у свакодневной комуникацији на српском подручју. Причање садржи више мотива, поред осталог објашњава се Марков изостанак из Косовског боја – он је погинуо на путу ка Газиместану, на Радан планини, кад се Шарац отровао. Ова варијанта корелира с предањем да су од траве и Марко и Шарац заспали и отуд Марко није стигао на Косово (в.: Петровић 2019: 258).

2.12. Марко Краљевић у предањима и питалицама

Поред епских песама о Марку Краљевићу на које наши саговорници најчешће упућују, има повремено указивања на предања и питалице. Реч је пре свега о месним предањима о локалитетима који се на различите начине везују за трагове Марка, Шарца, као и кнеза Лазара, и обележавају околни рељеф: камен, стопа и сл.

Василије Јевтић: Има једна легенда на кремену (?) о цару Лазару. Његов коњ је згазио на камен и, како је био силан коњ, остала је шапа, коњска копита, на камену.

Гордана: У селу на три-четири километара одавде, зове се Градац, на камену, има стопа. Легенда каже да је од Марка Краљевића коња. То је све легенда и прича коју смо ми наследили сви.

Драгиша Ђоковић: Има на Звечану легенда да има неки отисак у камену. Кажу ту је згазио Шарац Краљевића Марка. То не само ту, и на другим местима. (Супруга Д. Ђоковића додаје: Има и горе у Сјеницу.) Каже се да је то стопа Шарца Краљевића Марка, који је био никакво кљусе, али га је Марко Краљевић после узео, подиго.

Миломир: Има стопало од коња Шарца на врху Звечана. Остао отисак у камену.

Катарина: Има горе у селу, ће сам ја живела, плоча, камен. И то баш као нека зграда. И ту има записано у ту плочу, његово име и презиме. Ђе је Шарац згазио ногом, ту је записано: „Шарац и Марко“. Село се зове Црвени. То је горе од рудника, па тамо горе. Ко је писао то, ја не знам. Једна баба, погинуо јој син седамдесет друге године, отишла на ту плочу ће је Марков коњ згазио. Та плоча некако као да је изливена. Та је баба шћела да се сатре одатле, с те плоче, погинуо јој син. Ја сам је нашла ту и нисам јој дала. А исто тако и моја јетрва. После није покушавала да се сатре, после смо је чували. И она кад се окренула, рекла: „Е, синко мој... Што узео мојега сина, он нема стопу ту!“

Јасминка: Поднебље које је везано за њега, више је то тамо око Дрине. Чак и она кућица на Дрини што је била, наводно где је Марков коњ згазио и прешао преко Дрине.

Љубинко: Код манастира у Сочаници на сред камена била једна рупа. Тај камен је сад негде у грању. Ту је Марко био страшно нервозан и ударио је руком, па је остала рупа. Код нас сваки камен, све је легенда... Један калуђер, кад су рушили ту стену, пита: „Је л' ти верујеш стварно у ту глупост?“ Мени је деда рекао, и то је тако, нема расправе о томе. Да л' јесте или није, то је питање за неког другог. Сви имају своје легенде. Ко је краљ Артур, на пример? Је л' постојао, је л' живео? Је л' записано нешто о њему? А кажи Енглезу нешто лоше о њему.

Радош: Негде тврде да је са својим коњем прескакао с брда на брдо, да су остале стопе. Имају отисци на камену, и то не само да само код нас. Приметио сам да има и на другим местима, заборавио сам где.

Слична предања о Марку и његовом коњу забележена су на широком подручју (в.: Стојковић 1922; Бован 2005; Стојиљковић 2013). Она објашњавају имена одређених локалитета и имају одлике културно-историјских предања и предања о местима. Марко баца камење, скаче, наслања се на камен, удара о њега, па тамо где делује, остају трагови у рељефу. У том смислу, реч је о Марковим стваралачким радњама, па је он у оваквим казивањима митски стваралац (Карановић 2010: 19). Испричана предања су претежно кратка, једноепизодична. Ката-

ринино казивање је развијеније: у првом делу то је кратко предање, с прецизним подацима о Марковој плочи у селу Црвени, а у другом делу оно се асоцијативно везује за причање из живота – покушај самоубиства који се догодио на том месту.

Културно-историјска предања у сижејно-тематском аспекту корелирају с епском поезијом. Мотив бацања камена иначе се среће у склопу епских описа јуначких надметања (нпр. леп пример дат је у песми о смрти војводе Кајице), а занимљиво је да га налазимо и у једној лирској песми која се певала на Ђурђевдан, где се лирски јунак такође зове Марко. У основи песме је мотив бегенисања и просидбе, па момак прижељује да се надмеће како би се показао у најбољем светлу и тако привукао девојке: „Несам доша вино да пијемо / но сам доша камен да бацамо, / и девојке лепе да гледамо“ (Јстребов 1886: 156).

Уз предања о Марку, забележене су и питалице. Светлана је најављује као шалу: „Има једна пошалица. Колико јаја може наштину да поједе Краљевић Марко? Мудри одговоре једно, а они који то нису, кажу педесет, сто и више.“ Иманентно својство питалице јесте хумор, и може се заснивати на игри речима, односно замењивањем буквалног и пренесеног значења исказа. Они који погрешно одговоре на ову питалицу подразумевају да се у њој пита: колико јаја може да поједе Марко? Они који дају „тачан“ одговор имају у виду да, када јунак поједе једно јаје, његов стомак више није празан.

3. Закључна разматрања

Истраживање је показало да је усмена традиција о Марку Краљевићу у селима Придворица, Сочаница, приградском насељу Брђани и у Косовској Митровици жива и развијена, уз ограду да нису сви саговорници родом из наведених места, те њихова знања не одражавају обавезно и континуитет традиције у њима. Лик Марка Краљевића је хиперболисан и доживљава се по јунаштву као пандан Милошу Обилићу. Марко је уједно симбол правде и слободољубља. Саговорници веома често показују наклоност према Марку, говоре о њему као о некоме кога у стварности познају. Неки од њих не доводе у питање веродостојност Маркових подвига.

На равни епске биографије, најзаступљеније теме су: коњ Шарац, Мајка Јевросима, Марково орање, мегдан с Мусом Кесеџијом, однос са вилом. Било је речи о Марковом рођењу, обележјима (снази, оружју, коњу, соколу, вину). Саговорници су коментарисали и његов физички изглед, карактерне особине, крвне и духовне сроднике, однос према цару. Упечатљивости Марковог лика доприносе његов физички из-

глед, на ком се истичу „страшни“ бркови, и карактерне особине, пркос, инат, темперамент, изразито слободољубље. У складу с тим истиче се да је Марко репрезентативан Србин, односно чувар националног и етничког идентитета. Резултати теренског истраживања потврђују да Мајка Јевросима заузима веома важно место у биографији јунака: она је оличење позитивне, конструктивне аниме, за разлику од оца, краља Вукашина, о коме саговорници не износе много детаља и не експлицирају да се Марко, према народној традицији, сукобљавао с њим. Марково јунаштво доведено је у везу с историјским и епским војводом Момчилом. Од Маркових побратима упамћени су Милош Обилић, Реља Крилатица, Љутица Богдан и Бег Костадин, као и посестрима вила (Равијојла). Најживља сећања односе се на Маркове мегдане, пре свега с Мусом Кесеџијом и Турцима, затим с Арапима, а покоји саговорник помиње и његово тамновање. Већина саговорника наводи разне варијанте песама и предања о Марковој смрти, као и чињенице о историјској смрти Марка Мрњавчевића.

Када је реч о жанровској заступљености, најчешћи су помени епских песама, како у целини, тако и у појединостима. Саговорници упућују на поједина места из следећих епских песама о овом јунаку: *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*, *Марко није уз Рамазан вино*, *Орање Марка Краљевића*, *Марко Краљевић и Арапин*, *Марко Краљевић и вила*, *Марко Краљевић и Љутица Богдан*, *Марко Краљевић и бег Костадин*, *Урош и Мрњавчевићи*, *Смрт Марка Краљевића*. Наведени списак показује да је у свести саговорника Марко најпре мегданџија, затим је пркосна личност која не трпи ауторитет. Саговорницима је познато Вуково предање о Марку, али и друга месна предања.

Анализа приповедања показала је да су сећања на садржину епских песама дата фрагментарно, с истицањем типских особина, упечатљивих мотива, а понекад се наводе поједини стихови епских песама. Срећу се и прозне парафразе епских песама, које не представљају изненађење – оне се сматрају карактеристичном појавом у новијем стварању и преношењу мада су као фолклорни феномен посведочене од 19. века (в.: Сувајџић 2000). Мали број саговорника напомиње да су поједине песме непосредно слушали, а већина их је примила читањем. Познавање традиције употпуњено је и посредством читања историјске литературе, као и путем других модерних медија – филма, телевизије.

Фолклорна анегдота коју је испричао Драгиша, односно различите варијанте културно-историјских предања о Марку које смо забележили показују да народна традиција о овом јунаку на Косову није петрификована, довршена, већ је и данас у настајању. Док се поједине епске песме о Марку, услед различитих културолошких и других раз-

лога заборављају, неке од најпознатијих епских песама и предања опстају и негују се. Већи део традиционалног знања саговорника о Марку који је забележен на терену, нарочито епске песме, општијег је опсега јер потиче из читања друге књиге *Српских народних пјесама* Вука Караџића и других збирки (школске лектире, антологија и сл.) које обухватају песме и предања о Марку са много ширег српског и каткад јужнословенског подручја. Ужи опсег има традиционално знање понето из локалне средине, а то су пре свега месна предања која се доводе у везу с Краљевићем Марком на подручју Косова и Метохије.

Библиографија

- Бован, Владимир (прир.) (1980). *Народна књижевност Срба на Косову*, Приштина: Јединство.
- Бован, Владимир (прир.) (2005). *Народне приповетке и говорне умотворине са Косова и Метохије: студентски записи српских народних умотворина са Косова и Метохије*, Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу.
- Вук II – Караџић, Вук Стефановић (1988). *Српске народне пјесме*, књига друга. Сабрана дела Вука Караџића, књ. 5. Прир. Р. Пешић. Београд: Просвета.
- Вук VI – Караџић, Вук Стефановић (1899). *Српске народне пјесме*, књига шеста. Државно издање. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Вук VII – Караџић, Вук Стефановић (1900). *Српске народне пјесме*, књига седма. Државно издање. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Делић, Лидија (2006). *Живот епске песме: Женидба краља Вукашина у кругу варијаната*. Београд: Завод за уџбенике.
- Деретић, Јован (1995). *Загонетка Марка Краљевића*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Златковић, Иван (2011). *Епска биографија Марка Краљевића*. Београд: Завод за уџбенике.
- Иванова, Радост (1997). Повраћена вода. *Расковник* 87/100, 67–128.
- Караџић, Вук Стефановић (1965). *Мала прстонародња славено-сербска пјеснарица* (1814). *Народна србска пјеснарица* (1815). Сабрана дела Вука Караџића, књ. 1. Прир. В. Недић. Београд: Просвета.
- Кољевић, Светозар (1974). *Наш јуначки еп*. Београд: Нолит.
- Костић, Драгутин (1937). *Тумачења Друге књиге српских народних пјесама*. Београд: Државна штампарија.
- Лома, Александар (2002). *Пракосово: словенски и индоевропски корени српске епике*. Београд: Балканолошки институт.
- Љубинковић, Ненад (2010). *Трагања и одговори: студије из народне књижевности и фолклора* (I). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Михаљчић, Раде (1989). *Јунаци косовске легенде*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Недић, Владан (1981). *Вукови певачи*. Нови Сад: „Будућност“.

- Петровић, Соња (2019). Закаснили јунак Косовске битке: интертекст и културно памћење. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 67/1, 227–275.
- Самарџија, Снежана (2008). *Биографије епских јунака*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- СМР – Кулишић, Шпиро, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић (1970). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- Стоиљковић, Ратко (прир.) (2013). *Легенде и предања Косовског Поморавља*. Гњилане: Српски културни клуб Србика.
- Стојковић, Сретен С. (1922). *Краљевић Марко: збирка 220 песама и 90 приповедака народних, покупљених из свих крајева српских и осталих југословенских земаља*. Нови Сад: Друштво Светога Саве.
- Сувајџић, Бошко (1999). Прозне парафразе епских песама о Марку Краљевићу. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 29. Београд, Нови Сад, 14–19. 9. 1999. Књ. 2. Развој прозних врста у српској књижевности. Београд: Међународни славистички центар, 117–128.
- Цвијић, Јован (2012). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд: Народна библиотека Србије.
- Јстребов, Иван С. (1886). *Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ (въ Призрѣнѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ)*. С.-Петербургъ: Типографія В. С. Балашева.
- Braun, Maksimilijan (1982). Ideološko hiperbolisanje u srpskohrvatskim narodnim pesmama. U: Svetozar Koljević (prir.) *Ka poetici narodnog pesništva*. Београд: Prosveta, 386–403.
- Ševalije, Žan, Alen Gerbran (2013). *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Prev. P. Sekeruš et al. 3. izd. Novi Sad: Kiša, Stylos art.
- Štajger, Emil (1978). *Umeće tumačenja i drugi ogledi*. Београд: Prosveta.

Прилози

Транскрипти

1. Андрија Ђоковић (13), насеље Брђани, Косовска Митровица, ученик

1. Краљевић Марко је добио име Краљевић зато што је био син краља Вукашина. Његов отац је имао титулу краља, зато се он звао Краљевић. Он је после смрти свог оца 1371. године на реци Марици и смрти његовог стрица Угљеше Мрњавчевића. Он је био из породице Мрњавчевић. Његова мајка се у неким песмама говори да се звала Јевросима и у неким другим песмама има другачија имена. Али у већини песама се говори да се звала Јевросима.

2. Он је један од најзапаженијих, највећих јунака у народним епским песама, заједно са Милошем Обилићем. Говори се у народним песмама да је он израз части, да је био толико снажан да кад удари Турчина, да се Турчин преврће осам или десет минута или осам или десет пута. Или да је избио зубе Турцима. У епским песмама се говори да он кад је умро, он је убио Шарца и у некој пећини. Међутим, данас се њему не зна гроб, али верује се да постоји нека пећина, сад тачно не знам где.

3. Његов коњ Шарац је у доста прилика имао неке надљудске моћи и његова посестрима је једна вила. Обично су у епским песмама његове посестрима виле и та нека митска бића. И као да му је та посестрима вила помагала доста пута. И Шарац има надљудске моћи, као митска бића, може да лети. У епским песмама доста је Марко Краљевић везан за тога коња Шарца. Као, пола пије, пола Шарцу даје.

4. Кад је после смрти Угљеше Мрњавчевића 1371. на Марици, он је постао у стварности вазал Турцима све док није погинуо у бици на Ровинама 1402, тако нешто, почетком 15. века. Значи, у бици на Ровинама између Угарске и Турске. Говори се да, да оправдају, Марко Краљевић је као реко да он буде једини тај који ће да погине, али да хришћанска страна победи. Као, он је морао да буде у вазалним односима са Турском, односно Османским царством, и он је морао да се бори на њиховој страни. Земља Мрчавчевића је обухватала просторе данашње Македоније и северне Албаније, тамо Скадар, који су саградиле његов отац и његов стриц, Вукашин и Угљеша. Иначе, то је описано у песми *Зидање Скадра*.

2. Божо Богуновић (65), Косовска Митровица, пензионер

1. Коњ Марков се зове Шарац. Јевросима мајка му је. Отац му је краљ Вукашин Мрњавчевић. Са мајком мислим да је живео лепо, да је слушао мајку. Имао је мегдан са Мусом Кесеџијом, по књигама, по песмама, он је победио. Посестрима му је вила.

3. Василије Јевтић (69), Сочаница, Лепосавић, пољопривредник

1. Постоји циклус о Марку Краљевићу. Има о њему доста песама. Од Марка нема већег јунака у његовом времену. По мени, јесте Милош Обилић велики српски јунак. Нигде друго његово јунаштво нема да се нађе. А од Марка Краљевића имаш антологије.

2. Има ту доста измишљених ствари, рецимо, као Марко стеже дреновину од девет година и вода излази. То је стварно немогуће (смех). И вила Равијојла, његова посестрима, која с неба слети и спасава га у борби са Мусом Кесеџијом, у Качанику. Качаник је овамо према Скопљу од Урошевца. Можда је нека женска преувеличана у вилу (смех). Доста тога је мит. Неке ствари су преувеличане.

3. Коњ му се звао Шарац, Шарин. Марко је био турски вазал. Он је од Прилепа, македонски. Живео у Црну Гору. У Црну Гору је у ствари рођен. Како је везан за Прилеп, не знам. Отац му је Вукашин Мрњавчевић. Нигде се не помињу Маркова браћа и сестре, нити да је био ожењен. У песмама се не описује Марково детињство, само се помиње кад је одрасто и кад је постао јунак. Где му се то јунаштво најпре показало, не знам.

4. Марко није био крупан, велики човек. Он је само имао велике бркове. Није био неки горостас, само што је био јак јунак, срце је имао велико. Носио зелену доламу. Имао је топуз. Топуз је код њега било најјаче оружје.

5. Читао сам како Марко укида свадбарину, али не знам детаље, и како је пио уз Рамазан вино. Каже: „Не може ми образ поднијети ја пијем а они да гледају“, а Турци да гледају. Па је терао и Турке да пију са њим уз Рамазан (смех).

6. У песмама нема детаља о односу између Марка и турског цара, али изгледа ми да је био благонаклон према Марку. Мало се и плашио Марка. Ипак је он у Марку видео неку правду.

7. Штитио је Србе, борио се против неправде. Правда и слобода су му били симболи. Штитио је доста и жене. Борио се против Турака највише. Њега су Турци често метали у тамнице. Неколико песама има

о томе. Да ли је то тачно да је он био турски вазал, да је сарађивао и са Турцима, а да је штитио Србе...

8. Мајка му се зове Јевросима. Имао је наводно добре односе са родитељима. Борио се са Мусом Кесеџијом. Побратими су му Реља Крилатица, Бег Костадин, Љутица Богдан, Милош Обилић није, чини ми се. Има једна расправа са Бег Костадином. Бег није хтео прими три сиротице, па их после Марко примио, па их нахранио, па их обуко. Па кад се вратиле код Бега Костадина, кад је он видео да су оне добро обучене и то, онда их он примио.

9. Изгледа ми да се он у Косовској бици борио као турски вазал, барем у филму *Косовски бој* је тако приказано. Он је касно стигао, али, иако је турски вазал, више је био на страну Срба. То сам у том филму видео, иначе у песмама тога нема. Јесте да се каже „касно Марко на Косово стиже“, али ништа се детаљно о томе не каже.

10. Био је добар према животињама. Имао је коња и сокола. Пио је руменику вино (смех). Тад ракије није ни било.

11. У Богородице Љевишке, тамо у Призрену, кад је била деоба Мрњавчевића, Марко је упао са коњем у Богородицу Љевишку и тамо рекао: „Што се о туђе отимате царство?“

12. Он је погинуо у бици на Ровинама, то је записано. Легенде су легенде, а ово је записано. Наводно устрелио га неки Румун Мирчета војвода са златном стрелом. Живео је негде око осамдесет и неку годину. Једна песма каже да је он погинуо на Марици, а друга песма каже да је он стигао и на Косово, 1389. Ал' то су песме, то нису тачни подаци историјски.

13. Има једна легенда на кремену (?) о цару Лазару. Његов коњ је згазио на камен и, како је био силан коњ, остала је шапа, коњска копи-та, на камену.

4. Гордана (55), Сочаница, Лепосавић, службеник

1. Борио се против Турака. То је познато. Звали су га и као хајдук, пошто је пресретао Турке на друмовима, где су Турци пролазили, от-имао им благо. Његов пријатељ највећи је био коњ Шарац, где легенда каже „пола пије пола Шарцу даје“. О њему се прича у преткосовском циклусу, пре 1389. Тако се прича: „Касно Марко на Косово стиже“. Имао је стару Мајку Јевросиму. Опеван је у многим песмама као јунак. Борио се са Мусом Кесеџијом; та борба је опевана у песми. Припадао је краљевству Мрњавчевића. Марка везују за Прилеп, јер је то била пре-стоница Мрњавчевића.

2. У селу на три-четири километара одавде, зове се Градац, на камену, има стопа. Легенда каже да је од Марка Краљевића коња. То је све легенда и прича коју смо ми наследили сви.

5. Драгиша Ђоковић (60), насеље Брђани, Косовска Митровица, инжењер

1. Имам довољно година да бих одрастао на епској народној поезији, тако да сам још као мали и касније слушао, то прво слушао у усменим казивањима, у причама о Марку Краљевићу и о песмама, наравно. Током основне школе имао сам и школску лектуру, а нешто сам и сам читао. То су познате народне песме, као што су *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*, *Орање Марка Краљевића*, кад га мајка саветује и тако даље. „Море, Марко, не ори друмове“, „Море, Турци, не газ’те орање“. Кад Марку то додијало и тако даље. Укида свадбарину, носи кући три товара блага. Марко Краљевић је био турски вазал. Страдао је у бици на Ровинама. То је у ствари само народна машта и имагинација, јер је народ имао неку потребну, негде је хтео да себи нађе неког одушка, да би имао неко оправдање и неки мит, да се нечим изражава.

2. Марко није учествовао у Косовском боју, Марко је много касније био. Он је од Мрњавчевића син. „Касно Марко на Косово стиже“. Марко Краљевић је страдао 1395, на бици на Ровинама. Он је био у делу Македонији који су Турци рано освојили, онда су они прихватили турско вазалство. У народним песмама, што би се рекло, Марко не брене ни од цара ни од ћесара. Тако је то било. Да је он јачи и од цара.

3. Чини ми се данас, да нема превише те народне епске чак можда ни лирске књижевности, да се изучава, да се прича и преноси деци. Мислим да је неко ко је састављач школских програма, да то потискује. По њиховим мерилима и критеријумима нешто друго је важније. Ми смо у наше време, шездесетих и седамдесетих, то се и изучавало и читало. Добијеш књигу на поклон: епске народне песме или тако нешто. На пример *Женидба Душанова*, *Почетак буна против дахија...* Ал’ не само кад Чкаља у *Камионџијама* рецитије: „Старац Фочо од стотину љета“ (смех).

4. У песми *Урош и Мрњавчевићи* мајка саветује Марка: „Ни по бабу, ни по стричевима, већ по правди Бога истинога“. Марко је требао да буде арбитар, да пресуђује коме шта припада. Он је реко: „Књиге кажу на Уроша царство“, иако је Урош био нејаки. Има та пословица: „Књиге кажу на Уроша царства“.

5. Марков коњ је чувени Шарац. Има на Звечану легенда, да има неки отисак у камену. Кажу ту је згазио Шарац Краљевића Марка. То

не само ту, и на другим местима. (Супруга Д. Ђоковића: Има и горе у Сјеницу.) Каже се да је то стопа Шарца Краљевића Марка, који је био никакво кљусе, али га је Марко Краљевић после узео, подиго. Кад Марко Краљевић пије вино, каже, „пола пије, пола Шарцу даје“.

6. Има песма *Марко Краљевић и вила Равијојла*. То му је била посетрима. Побратими су му Бег Костадин, Милош Обилић.

7. Марко има топуз, топузину.

8. Пије вино. Вино је старо пиће. Вино је пиће још из античког доба. За вино вам није била потребна никаква машина. За ракију треба казан, треба дестилација. У песмама кад се каже да пије вино и ракију, то је преувеличано. За време Немањића, мислим да није било ракије. Тако да Марко Краљевић пије вино. Нигде нема белог вина. То се пије рујно вино. Кад каже: „Рујно вино пили у потаји“.

9. Коњ му је био светиња за њега, поштовао се. Најбољи пријатељ му је био, и пријатељ и друг и све. Пазите, народни песник је то с пуним правом радио. Он има то оправдање зашто он коња. Зато што је коњ стварно био вредан. Данас људи који имају ауто или камион или нешто за превозно средство с којим зарађује, то је њему било средство за живот, за рад. Марко Краљевић без Шарца, без коња, не би постојао. А добар коњ је бољи него добар јунак. Више је вредео. Имате у песмама: коњ клекнуо на предње ноге а копље лети, он се сагне, копље прелети јунака. Или се коњ уздигне, пропне и спаси јунака од ударца мача. То су све народни песници, Старац Милија, Тешан Подруговић и остали који су то састављали и сакупљали. Вук Караџић је од њих после записивао. Оно што су желели, што је било, они су то мало фризирани, преносили. То ништа није било случајно да је настало. Случајно се мало шта дешава.

10. Мислим да се Марко није женио. Нигде се у песмама не помињу жена и деца.

11. У та доба људи су многи допадали у тамнице, онда је то пресликано на лик Краљевића Марка. То је сигурно основ. Ја се не сећам песме о тамновању Краљевића Марка, али има пуно основа. Онда је народни песник осећао потребу да то опева, макар кроз лик Краљевића Марка. Није могао да опише тамо неки безначајни лик, да каже да је неки Ивановић Милан допао затвора.

12. Борио се и против црног Арапина. Кад сам био млад, у Звечану је био неки локални шаљивџија, да не кажем пијаница, боем. Дошли да студирају црнци – некад је то било у Митровици, па и по Звечану – тек он (гласом подражава поменутог локалног шаљивџију): „Где си, Марко Краљевићу? Црни Арапин ти се шета по Звечану“ (смех). Помињу се неки црни Арапини. Вероватно је у турској војсци било и таквих плаћеника и онда је песник осетио потребу да и то опише, да то стави у уста и дело Марку Краљевићу, ту борбу.

6. Дуња (75), Сочаница, Лепосавић, пољопривредник

1. Волела сам Марка. Добила сам као награду књигу где су песме о њему. До скоро сам све песме напамет знала, али одавно ми се то „откачило“. Иначе, и много књига сам прочитала.

2. Марко је био крупан човек, црномањаст. Правичан је. Пио је вино. И то није пио из чаше, из флаше, него као неки ћуп. Исто има, има, али не бих знала. Пио је и из лавора. Марков коњ је Шарац. Туфне неке је имао.

3. Борио се за, да л' је то било српство, шта је било. Био је турски вазал али не знам на који начин је служио Турке. У једној песми има како, на који начин се он обраћа турском цару, али не могу да се сетим. Шта је год започињао са Турцима, он их је побеђивао и наше ослобађао. Негде сам читала да је Марко опеван као храбар човек због Турака, што је више бранио јунаштво. Има већих јунака од Марка. Ови наши: Милош Обилић, цар Лазар... Вук Бранковић је био издајица. Топуз је имао, и штит, и сабљу. Сабља му се звала димискија. Живео је са мајком, ваљда у Прилепу. Побратими су му Реља, Љутица Богдан. Са њима има песме. Али ничега више не могу да се сетим, не могу да ти повежем.

4. Песме о Марку почињу са неким великањем, са јунаштом. Вино пију Марко Краљевићу и Муса Кесеџија. На двобој изашли. Били се три дана. До подне Марку Краљевићу излазиле беле пене, а по подне беле и кржаве. И на крају је победио Мусу Кесеџију.

5. И орање Марка Краљевића, и то знам мало. Оре Марко цареве друмове. Турци наишли и хтели да га спрече. Каже, „Море, Марко, не ори друмове“, „Море, Турци, не газ'те орање“. Марко подиго рало и волове и побио те Турке и узео им плен што су они запленили од српског народа. Марко није био хајдук, него је био пресретач. Није могао да гледа шта све Турци раде са српским народом.

6. Како Марко укида свадбарину сам читала сто пута, али не бих знала. Ту наишли сватови, па их срели Турци. То се све римује. Све се у песмама о Марку римује. Турци су хтели да им узну новац, онда Марко, не знам са каквим оружјем, те Турке поубијао и ослободио те сватове и тај новац.

7. Марко пије уз Рамазан вино. Значи, кад poste Турци, тад је пио вино. Не знам с ким се сукобио што је пио вино на Рамазан, кад не сме да се пије.

8. Знам и за Марка и вилу Равијојлу. Она је имала две ћерке. Марко Краљевић им је био побратим. Напали јој Турци ћерке. Она по тој планини – и то сам знала која је – ишла и говорила: „Где си данас, побратиме Марко? Кад ми требаш, нигде те нема, а кад не требаш, овуда

се стучаш!“ Како је он чуо, не знам, он дошо и одбранио јој ћерке. И њу и ћерке спасио.

9. Ујак му је био Момчило. Коња Јабучила је имао. Крилат је био. Ту [у поменутој књизи коју је читала] има и та песма.

10. Марко је требао да дели царство. Мајка му је говорила да не говори криво, иако је Урош нејаки, њему припада царство. „Немој, сине, говорити, криво, / боље ти је изгубити главу / него своју огрешити душу.“ И кад их је делио, исто му је мајка рекла да буде правичан: „Ни по бабу, ни по стричевима, / већ по правди Бога истинога!“

11. Мислим да се Марко није женио. Нисам то нигде прочитала.

12. Мајка му је говорила, и ако се са Турцима бије, да буде увек прав. Борио се са много Турака. Био се и са троглавим Арапином. Из једних уста му жива ватра сипа, из других ветар, вихор дува, а из трећих, не знам, бљује нешто из трећих. Увек се праведно борио. Ишо је по Ровинама планини, исто се ту са Турцима сукобио. Ја сам знала ове песме напамет, али сам заборавила.

13. Марко није учествовао у Косовском боју. Можда није знао, јер ови су били овамо, кад их позвао цар Лазар. Каже се: „Касно Марко на Косово стиже“. То знам исто из неке песме, то је неки стих.

14. Чуди ме да сам ја заборавила све његове песме. У наше доба људи су много волели те песме. А сада... Испреда се да је то измишљено јунаштво, сад је друго време. Говоре да је то било само да се подигне морал српски, као због тога су те песме, као да нису стварне. Како да ти кажем, не да су измишљене, него да су надограђене, али са јунаштвом. А ми смо тада мислили стварно да је тако било, да је било толико јунаштво. Наше генерације су у то веровале више. Не само наше генерације него ми што нисмо школовани, ми, шта си прочитао, мислиш да је то све истина. А сад се то негира. Нешто се у правом смислу негира, нешто се криво негира.

15. Он је лего под нешто. Ту је и умро. А изнад главе је копље побио. Али не знам баш то. Нешто ко кроза сан ти причам.

16. **(Миломир (82))**, Дуњин супруг, додаје: Марко овце чува; има стопало од коња Шарца на врху Звечана. Остао отисак у камену.)

7. Јасминка (52), Сочаница, Лепосавић, службеник

1. Марко је познат као народни јунак. То је преткосовски циклус песама. Писане су песме махом у десетерцу. По рођењу је био племић, а после, касније, по предањима је постао народни јунак. Поднебље које је везано за њега... Више је то тамо око Дрине. Чак и она кућица на Дрини што је била, наводно где је Марков коњ згазио и прешао преко

Дрине. Борио се са Турцима. Мање-више је митска личност. Стварна личност се у ствари борила на страни Турака.

8. Катарина (72), Придворица, Лепосавић, пољопривредник

1. Марко Краљевић је пио вино са Шарцом. Каже: једну боцу пије Марко, другу боцу пије Шарац. Не знам да л' могу да погодим сад ону кад је ишо да оре друмове. Каже: „Море, Марко, не ори друмове“, „Море, Турци, не газ'те орање“. Узе Марко рало и волове, па поби Турке. Узео три товара блага. То из сећања ја.

2. Има горе у селу, ће сам ја живела, плоча, камен. И то баш као нека зграда. И ту има записано у ту плочу, његово име и презиме. Ђе је Шарац згазио ногом, ту је записано „Шарац и Марко“. Село се зове Црвени. То је горе од рудника, па тамо горе. Ко је писао то, ја не знам. Једна баба, погинуо јој син седамдесет друге године, отишла на ту плочу ће је Марков коњ згазио. Та плоча некако као да је изливена. Та је баба шћела да се сатре одатле, с те плоче, погинуо јој син. Ја сам је нашла ту и нисам јој дала. А исто тако и моја јетрва. После није покушавала да се сатре, после смо је чували. И она кад се окренула, рекла: „Е, синко мој... Што узе мојега сина, он нема стопу ту!“

9. Лука (13), Сочаница, Лепосавић, ученик

1. Марко Краљевић је битнији у књижевности и у српској култури него у историји. Он има већи утицај у народним делима него у историји. Он је, заправо, био турски вазал. Био је син Вукашина Мрњавчевића.

10. Љубинка (54), насеље Брђани, Косовска Митровица, хигијеничарка

1. Мајка му се зове Јевросима. Марко је пркосан према мајци. Како му је оно рекла: „Море, Марко, не ори друмове“, „Море, Турци, не газ'те орање. Борио се са Турцима. Како се звао онај Турчин... Муса Кесеџија.

2. „Вино пије Краљевићу Марко, са старицом Јевросимом мајком, а кад су се понапили вина, мајка Марку стаде беседити: – Море, Марко, не ори друмове! – Море, Турци, не газ'те орање.“

11. Љубинка Марковић (75), насеље Брђани, Косовска Митровица, пољопривредник

1. Он је био добар човек, Краљевић Марко. Он је ратовао. Ја ни сам се ни родила била. То је било раније. То нам отац причао како је то било. Седнемо на кревет... Нас било деветоро деце. И он нам прича, прича, како је било за време рата. А ја сам после нешто и кроз школу... Историју смо имали.

2. Бој на Косову, кад је био, он је ту био. Ту је био и Милош Обилић, цар Лазар. Добри су борци били и добри људи. Колико су поклани Срби наши, то је после од те крви постао божур, цвеће божур. Колко је то крви имало, па се то утемељило, па после порасло цвеће.

3. Имао је страшне бркове. Крупан човек је био. Коњ му се звао Шараци. Шарен и висок. Ја сам то на слике гледала код оца. Имао он на новинама слике. Мајка му је Јевросима. Он је увек био према мајци добар. Кад нешто не иде, каже: „Идем кући да видим моју милу мајку Јевросиму“. То нам је отац причао. Краљ Вукашин му је био отац. А он је имао, ја мислим, три сина, Краљевић Марко. То су били три брата, три Мрњавчевића, Угљеша, Гојко и трећи Вукашин. То сам запамтила од мог оца.

4. Марко пије вино. Каже: једну чашу пијем, а једну вранцу дајем, моме Шарцу.

5. Мислим да је Марко имао мач и топуз.

6. Борио се са Мусом Кесеџијом, са црним Арапином. Ја сам то читала у историјама кад сам била ученица.

7. Сећам се и Косовке Девојке, кад је ишла на Косово и тражила свог вереника. И ту је нашла Краљевића Марка и појила га вином и лечила му ране. И Косанчић Ивана, и то се сећам. Тако ми је отац причао. Да је ишла и лечила наше рањенике.

8. Не знам како је умро Марко. Да га није убио Муса Кесеџија?

12. Љубинко Јевтић (47) и Василије Јевтић, Сочаница, Лепосавић, полицајац

1. Код манастира у Сочаници, на сред камена била једна рупа. Тај камен је сад негде у грању. Ту је Марко био страшно нервозан (смех) и ударио је руком, па је остала рупа. Код нас сваки камен, све је легенда. Један калуђер, кад су рушили ту стену, пита: „Је л' ти верујеш стварно у ту глупост?“. Мени је деда рекао, и то је тако, нема расправе о томе. Да л' јесте или није, то је питање за неког другог. Сви имају своје легенде. Ко је краљ Артур, на пример? Је л' постојао, је л' живео? Је л' написано нешто о њему? А кажи Енглезу нешто лоше о њему!

2. Легенда о Марку је раширена више јужно. Знаш за Бановић Страхињу? Ево, преко брда, то је Бањска. Човек је одатле. И онда овде имаш Бановски пут и те легенде о Бановић Страхињи, много више него о Марку Краљевићу. Марко и Бановић Страхиња су савременици. Марко мало закаснио на Косовски бој, Бановић био на Косовском боју. Овде је више раширена легенда о Светом Сави.

4. За вашу генерацију је можда занимљиво о Марку Краљевићу, јер је вама непознато. А нама који смо расли са тим друкчије нешто изгледа. Сматраш, као, је л' се неко шали са мном, пита ме нешто о Марку Краљевићу. Велика је разлика. (**Василије Јевтић**: Ми смо одрасли на причама, на легендама, на митовима. Ништа писано нема. Професорица каже: „Их, тај мит, то је лаж“. У школи смо учили о Марку.) (Наставља **Љубинко Јевтић**:) Не само о Марку већ о свему ономе што је причао Вук Караџић. То се причало доскоро, то се преносило. Ево, ја се сећам кад телевизор није постојао. А седамдесет друго годиште сам. И онда, и кад је постојао, у толико и толико сати се гаси телевизор, брате, и завршена ствар. Разни ратови, санкције, мрак, и онда окупљени људи оће да седе, оће да се друже, оће да пију. Јер су много више везани били него ми сад. Он кад нема никог, он легне да спава. Ако ради, ради. И то што ради, не ради сам. Ради на мобу, увек има неког код себе. И онда кад дође у одређено време... Сад, мрак је... Испричали су те приче које су имали за вечерас, прело, посело или онако, једноставно нашли се људи, сутра је црвено слово, не ради се ништа, попију неку ракију. Новине и информације и све то није стизало на овај начин. Онда су они причали то што воле, то што их испуњава. А то их испуњавало то јунаштво. Јер то је класика неког Србина до пре неких двадесетак година. Испуњавала их је прича о јунаштву зато што су исти. Углавном су исти, и сви сањају тај тренутак кад ће да му се деси да он славно погине, да му се име помене, охо! Јер је то њима био неки циљ у животу, неки водич у животу. Он је бранио своју међу. За шта су се овде били и браћа и странци? Због међе. Та међа представља његову част. Он брани своје. И та међа је баш то. И на пример они су имали шансе са Шиптарима овамо истеравани али никад нису успели. Дошли су у неколико наврата овде улетели, запалили, похарали, и после их нашли јурили до Подујева и тамо до Вучитрна. Наши стари нису им остајали дужни. Никад их нису освојили. Две и по хиљаде година у континуитету траје живот овом речицом овде, историјски доказано.

5. Кажу да је [Марко] на ујака. Али то историјски отприлике одговара. То је историјска личност. Није војвода Момчило. Он се другачије звао. То је један човек који није признавао ни бугарску, ни српску, ни ничију власт у то време. За њега су везивали све те приче, подвиге. Они у *Женидби краља Вукашина* описују тог средњовековног... Како се звао...

6. Марко је имао супер однос са турским царем. Јарани били, пили пиво за Рамазан заједно (смех). Вино пили.

7. Па није само Марко... Српски је то... Да мало принц буде чудан, да не буде класичан принц. Па тако је и Свети Сава пре Марка, одрекао се свега, господства и свега, па онда исто то урадио и Марко Краљевић. Нигде не пише да је украо овцу, петла. И тад у том тренутку, кад он каже: „Чобанче“, он не каже „Мустафа чобанче“, него је чобан. Чобанче је чобанче, исто као и данас. Дете је дете. Дете нема нацију. Значи, никад то није радио. А увек у сваком тренутку је на страни српства, кад загусти. Немамо таквог, греота. Ал' даће Бог.

8. Ја сам од 1991. у униформу и на ратишту, мени је ипак Милош Обилић већи јунак [од Марка]. А нарочито Бошко Југовић. Јер је он задњи остао на Косову. Могао је он да оде. Могао је он да буде Вук Бранковић. Некако више ценим такве људе. Гледао сам Маркове дворе у Прилепу, Маркову цркву. Ја не знам нешто равно томе, по лепоту, по изгледу. Срби су се много лако одрекли и од Марка и од свега. Све је то сад македонско. (**Василије Јевтић**: Они су имали киселу воду „Крали Марко“⁵.)

9. Марко је добар пивац био, наш човек, сто посто Србин (смех). Он је типичан, репрезентативан Србин. Србин као они што су живели до пре дваес година. Није био покоран, где бре Србин покоран (смех)! И Његош је после реко: „Црногорци не љубе ланце“. То је отприлике иста генетика, иста лоза, исто све. То би требало и нама да буде водиља сад. Можда ће млађим генерацијама да буде.

10. Има доста верзија о смрти Марка Краљевића. По једној је погинуо у бици на Ровинама, као турски вазал. Кад свака цукела може највећег јунака да убије, ушо човек у пећину, бацио мало сена пред Шарца. Доћи ће кад опет буде дошло јуначко време. Дај Боже. Чекамо га. По једној верзији га је убио војвода Мирчета. Можда је једини начин да преживи српство, био тај: да буде величан Марко у легендама.

13. Мирољуб Станковић (66), насеље Брђани, Косовска Митровица, инжењер рударства

1. Марко Краљевић је српски јунак, легенда, која је постојала. Он и Милош Обилић су највеће две легенде у српском народу. Ја сам инжењер рударства, нисам студирао књижевност, ја сам радио у руд-

⁵ Реч је, заправо, о пиву „Крали Марко“, које производи „Пивара Прилеп“. У једном од рекламних спотова оно се препоручује као пиво „за јунаке“: <https://www.youtube.com/watch?v=Qms5alcug3Q>, <https://www.youtube.com/watch?v=Jjy2NAeHtw8>.

нику. Ја сам завршио Београдски универзитет. Према томе, оно што знам, што сам ја прочитао у књижевност, то су први јунаци, Марко Краљевић и Милош Обилић. Коњ му се звао Шарац. Марко се борио с Турцима увек. Он и Милош Обилић, они су се с Турцима борили.

2. Наше Косово је равно и лијепо. Косово и Метохија, то је светиња српска. Ниђе више манастира не постоји него на Косову: од Пећке патријаршије, Девича, Дечани, Бањска, Грачаница, све су манастири на Косову. А они су сви изгинули за Косово.

14. Радош (67), Придворица, Лепосавић, пољопривредник

1. Негде тврде да је са својим коњем прескакао с брда на брдо, да су остале стопе. Имају отисци на камену, и то не само, не само код нас. Приметио сам да има и на другим местима, заборавио сам где. И ту га они хвалили пред Турцима, и то тако, на тај начин. Једни кажу да је орао друмове. Нисам га виђао поодавно (смех).

15. Рајко (70), Придворица, Лепосавић, пензионер

1. Марко је помали црн човек био. Неуплашљив. Није га стра било од ничега. И тако, борио се против Турака, бранећи, нормално, свој народ и тако то. Коњ му се звао Шарац.

16. Реља (72), Косовска Митровица, електричар

1. Године 1371. је била битка на Марици. Краљ Вукашин је тада погинуо. Заборавио сам све, а историју сам много волео. Народне песме сам исто волео. Ја сам из Црне Горе. Мој отац је имао гусле.

17. Светлана (53), Сочаница, Лепосавић, учитељица

1. Знамо да му је само презиме по лози краљева. Отуда је Марко Краљевић. Свим тим легендама које су код нас присутне народ је додавао с колена на колена, тако је Марко Краљевић узрастао до ових легенди. А те контрадикторне чињенице које говоре о његовом ратовању, на чијој страни је био, то није потврђено. Тако да је у народу ипак преживела легенда да је он стварно био истинит лик, да је ратовао, да је оставио за собом сву храброст, о којој се данас говори.

По мени је везан за просторе вероватно тог тамо дела, Битоља. Он је тражио свог брата Андријаша.

2. Овај крај више има легенди о Светом Сави. Свети Сава је овде доминантнији од Краљевића Марка. Краљевић Марко иде више кроз народне песме. Велика је штета што наше старе јуначке песме нису заступљене више. Много тога се кроз то могло научити. То је некако и за младе прихватљивије. Видим сад и многе што филмове враћају на те легенде, на то, гледају да буду мало и митолошки и опет савремено.

3. Интересантне су све врлине које показује. Он је веома хумана личност. У његовом односу према Мајци Јевросими има много што и ми данас од њега учимо. Народне легенде и предања надживеле су историјске чињенице.

4. Коњ му се звао Шарац. Сви ти коњи који су познати у нашој митологији и историји некако су баш специфични. Његов посебно специфичан: пола пије, пола Шарцу даје. И коњ пије вино (смех). Он учествује у разним биткама, у којим користи буздован. Кроз његово постојање можемо много тога да сазнамо, свако на свој начин. Чак и кроз оружје.

5. Има једна пошалица. Колико јаја може наштину да поједе Краљевић Марко? Мудри одговоре једно, а они који то нису, кажу педесет, сто и више.

6. То што је касно Краљевић Марко стигао на Косово, негде је постала као пошалица кад неко закасни: касно Марко на Косово стиже.

7. Мислим да је био центлмен према женама. Рекла бих да има поштовање. Ти женски ликови, где год се појављују – од мајке па редом – сви су махом лепо обрађени. Чим је такав јунак, женама се свиђао (смех).

8. А и многе девојке, у ствари виле, митска бића... Код нас није много заступљен разговор са вилама. Ми имамо више приземну митологију. Коњ је реална ситуација, али вила Равијојла... Онда кад он лечи птицу, рањеног орла, кад му то узвраћа орао. Ето, то је песма о којој се често води полемика. По мени, ту може много тога да се научи што ово наше време нехумано нема. Он чак ту птицу једну спасава из крви. Та песма наилази мало на отпор код деце. Зато што је њима „крв до кољена“ као из неког хорор филмова. Ја им кажем: можете да замислите кад су хиљаде и хиљаде људи страдале. И орао је ту... Ви знате шта је орао, то је грабљивица. Видите да и грабљивица има хумане стране.

9. Борио се са Турцима. Знам за *Орање Марка Краљевића*. Турци, не газ'те орања, Марко, не ори друмова.

10. Има она песма *Марко Краљевић и бег Костадин*, где говори о три нечовештва која Марко приговара Костадину. Прво нечовештво што не поштује родитеље, нема ниједног за столом. Ту видимо да је

поштовање традиционално, али да он то кроз песму говори, што нам помаже да и деци кажемо. Онда и ови млади, који су постали богаташи, он њих меће уврх стола, док старе, који су имовину изгубили, надно стола меће. Однос према сирочићима или деци коју Бег није примио, док их после Марко облачи и шаље као господску децу. Онда их он приводи свечаном столу.

11. Народно предање о Марку је веома развијено. У сваком погледу. Од одеће, ето на пример, на тим сиротицама, шта им је све он обуко. Појмови сами од његовог облачења, кад он себе припрема за бој, шта све ставља, кићанку на главу, златну, што говори и да је био имовинског стања доброг (смех). А изглед већ, појам, врх (смех).

12. Овде често имају молитве посвећене Марку. Али то је светац Марко. Марковдан се слави 8. маја. А Свети Марко у православној вери није баш познат. Не знам који Марко.

13. Сама смрт Маркова је остала непознаница. И ту су легенде настајале, не зна се. Он је прелазео преко Радан планине, пошавши на Косово. Ту је стао да се одмори. Ту причају да је његов коњ појео траву неку од које се успавао. Зове се чемер трава. Марко Краљевић није могао да верује да је толико непослушан Шарац. Међутим, пошто је видео да он држи део те траве, онда је узео да види шта је то појео Шарац, због чега тако непомично спава. Тако је и сам Марко заспао. То је прича коју сам чула у Пролом Бањи, на Радан планини. Баш се зове тај део ту Марков камен, ту где је Марко одспавао и преспавао битку на Косову. А пошао је онде где је Лазарева војска. Код мале црквице Лазарице су шљиве старе, које су све једна око друге увијене. Како се војска ту окретала и вршила причешће и сад воћњак до тог воћњака около те мале црквице, која је брвнара, расту шљиве младе које су, и та једна стара, онако све као увијене, ротиране, две шљиве, и онда су као да их је неко упредао, као да су запредене. Воћњак до тог, скроз исти шљивак, обичне шљиве расту. Ове појединачно, свака, иако је сама, нема пар, расте у том истом. И дан-данас та енергија од толике војске.

18. Светомир Милојевић, (61), Сочаница, Лепосавић, универзитетски професор

1. „Море, Марко, не ори друмове! Море, Турци, не газ’те орање.“ Марко је подигао и волове и рало, бацио на њих, и потукао их и тако да то је нека прича која је врх.

2. Коњ му се звао Шарац, мајка Јевросима.

3. Ја бих Вас упутио на Вукићевиће, они славе Марковдан, то је сад за неки дан. То им је сеоска слава.

In wrath rode Marko athwart Kossovo:
Field Research about Marko Kraljević in Kosovo and Metohija

Magda Milikić

Summary

The paper discusses the results of a field research about Marko Kraljević (Prince Marko), popular Serbian epic hero, conducted in May 2019 in Kosovo and Metohija, in the villages Pridvorica and Sočanica, in Brdjani on the outskirts of Kosovska Mitrovica, and in the town of Kosovska Mitrovica. Eighteen people were interviewed, and the questionnaire was applied flexibly to accommodate the particular situation in the field.

The field material and research results are displayed according to the common sequence of motifs in the heroic biography, which are ordered from the hero's birth to his epic death. Motifs, epic models (sujets) and folk genres (epis songs, legends, stories, riddle jokes) about Marko Kraljević, which are still remembered by the Serbian people in Kosovo and Metohija, are presented and examined. Oral tradition about Marko Kraljević is well-known, especially epic songs and local legends about places. The interlocutors narrated about Marko's horse Šarac, his mother Jevrosima, his duels with the Turks and with his mythic adversaries Musa Kesedžija (Musa the Highwayman) and the Black Arab. Marko's specific association with the Turkish Emperor was commented, as well as his distinctive character and mentality. A considerable part of the traditional knowledge about Marko that was recorded in the field, particularly epic songs, was incorporated through reading well-known and widespread Vuk Karadžić's printed collections of folk songs and legends from the broad Serbian and sometimes South Slavic territory, while some legends and accounts have more local character.

Keywords: Marko Kraljević, folklore field research, folk literature, Kosovo and Metohija, Serbian folk epic, legends, stories

МА Магда Миликић,
докторанд на Филолошком факултету
Универзитета у Београду
Е-пошта: magdamilic95@gmail.com

Примљено: 6. 5. 2020.
Прихваћено: 1. 6. 2020.